

СУЧАСНІ ТЕОРІЇ ДЕМОКРАТІЇ

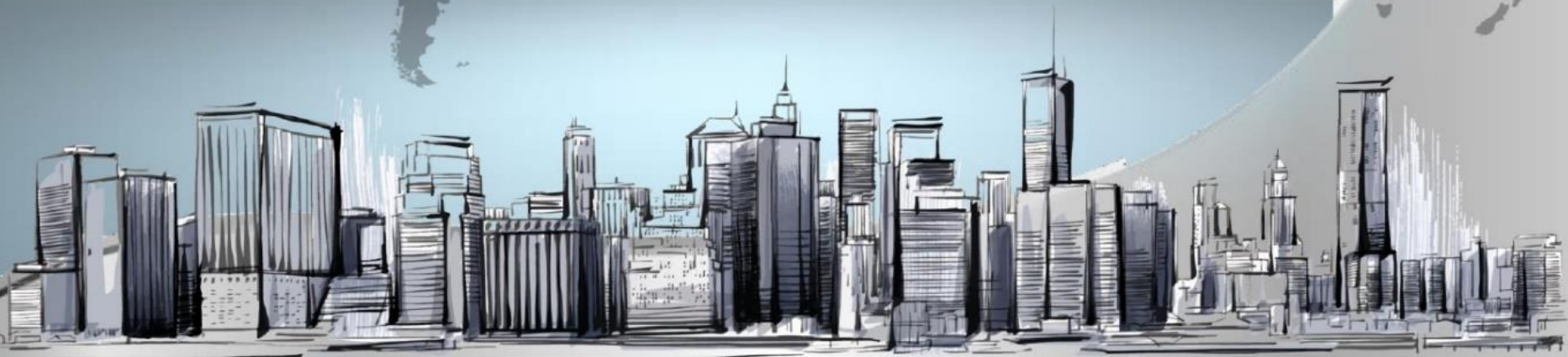
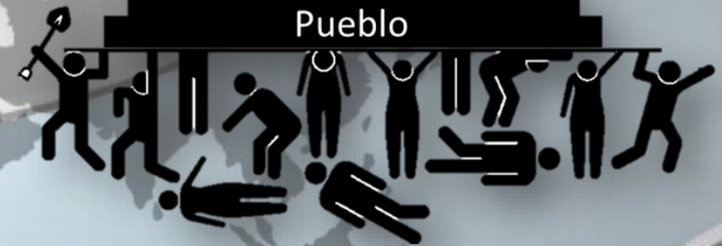
Democracia Liberal

Demagogia

Patrimonio

Asistencialismo

Pueblo

М. Ф. Головатий у своїй праці «Демократія: історія, теорія, практика» зазначив, що сучасна типологія демократії є надто строкатою. Одним із перших спробу типологізувати сучасні моделі демократії вчинив канадський політолог **К. Макферсон**. Її поглибив **Д. Хелд** і вона вибудувалася у такий спосіб:

01

класична демократія
(антична демократія)

05

змагальний
елітаризм

02

протективна
демократія

06

плюралістична
демократія

03

демократія,
що розвивається

07

партиципаторна
демократія

04

демократія, пов'язана з
теорією відмирання
держави (К. Маркс)

08

модель легальної
демократії

Ці самі політологи виділяють два види ліберальної демократії: **протективну і таку, що розвивається**. Для обох цих різновидів демократії загальним є пріоритет громадянського суспільства над державою, народний суверенітет (представницьке правління) та свободи особистості

Ще один з варіантів типології сучасних демократій

Модель партиципаторної демократії — ґрунтується на визнанні індивідуального самовизначення автономної особи, яке розглядається як право на всебічну політичну участь в масштабах всього суспільства і в різних його сферах

Плюралістична модель демократії — зацікавлені групи — центральний елемент політичної системи, їх конкуренція і баланс інтересів — підвалини демократичної влади

Економічна модель демократії — демократія має бути забезпечена високим рівнем розвитку економіки і високим рівнем добробуту громадян

Елітарна модель демократії — пануюча еліта, обрана на певний термін виконує функції політичного представництва більшості населення, еліти ведуть конкурентну боротьбу за голоси народу

Моделі демократії, які виділяють політологи

Модель демократії Р.Даля (поліархічна) — вільні і чесні вибори, що виключають будь-яке насильство і примус; виборчі посадові особи, які контролюються народом, свобода слова; свобода створення різноманітних організацій, існування альтернативних джерел інформації

На сьогодні **демократія** лише на перший погляд є простим поняттям. Насправді ж, вона інколи виглядає курйозною, а погляди на демократичне врядування дослідників різних часів можуть збити з пантелику. Недарма **А. Пшеворський** влучно зазначив, що *«демократія стала свого роду віттарем, куди кожен несе свої найбільш прийнятні жертвопринесення»*

Основне уявлення про сутність і політичний зміст демократії сформуваали **теорії виборної та ліберальної демократії**

Ліберальна демократія або Конституційна демократія

(інша назва — *поліархія*) є формою суспільно-політичного ладу — правовою державою на основі представницької демократії, в якій воля більшості та здатність обраних представників здійснювати владу обмежені в ім'я захисту прав на дотримання належних *правових процедур, приватну власність, недоторканність особистого життя, свободу слова, свободу зібрань і свободу віросповідання*

Ці ліберальні права закріплено у вищих законах (таких, як конституція чи статут, або ж у прецедентних рішеннях, ухвалених верховними судовими інстанціями), що, у свою чергу, наділяють різні державні та громадські органи повноваженнями з метою забезпечення цих прав

Критик виборної демократії **Л. Даймонд** вважає, що вона є некоректним підходом, адже ставить принцип виборності над усіма іншими цінностями й не повною мірою дає уявлення про саму демократію. Ліберальна демократія поряд із найпростішими ознаками виборності включає в себе нові елементи: відсутність впливу на владу військових чи інших груп, які не підзвітні виборцям, існування горизонтальної підзвітності посадових осіб, наявність політичного й громадянського плюралізму, особистих свобод, наявність конституції як найвищого закону

Ліберальні демократичні держави обов'язково мають бути конституційними державами, у яких цінність і сила конституційного духу ставиться понад усе. **Представники ліберальної теорії демократії** (А. Сміт, Дж. Ст. Міль, Б. Констан, Дж. Локк) розглядали демократію як обмеження влади більшості над меншістю, безпеку громадян, соціального миру, пріоритет ринкового регулювання суспільства над державою, свободу особистості в аспекті відсутності обмежень, небажаного втручання у сферу індивідуальної свободи

«Конституційним лібералізмом» називає Ф. Закарія низку свобод, прописаних у Конституції. Так трапалося, що лібералізм і демократія дуже тісно переплетені, хоча так було не завжди, і в європейській історії є багато прикладів їх розходження. Безумовно, і сьогодні стають частішими випадки, коли «демократія розквітає, а свобода – ні»

З одного боку, принципи демократії є логічним розвитком ідеальних передумов сучасного лібералізму, де на практиці політичні права поширюються на усіх громадян, а з іншого – глибоке розходження в політичних світоглядах, сформоване протягом історії. Для того аби уникнути в подальшому небезпеки, яка приховується за чистою демократією, треба наділити структуру демократичного суспільства ознаками ліберальності

Достатньо цікавою виглядає спроба **К.Б. Макферсона** простежити хід історичного визрівання демократичної думки. Він намагається відшукати істинний момент зародження ліберальної демократії в контексті співвідношення демократії і класів

Розділяючи теорії демократії доліберального та власне ліберального типу, К.Б. Макферсон визнає необхідність для **ліберальної демократії класового поділу суспільства**, проти якого боролися тривалі століття прихильники класової рівності всіх людей

Зіткнення більшості та меншості знайшли своє відображення в **мажоритарній та консенсусній теоріях демократії**. Таку типологію запропонував американський політолог **А. Ліджфарт**. Їх назви походять від типу виборчої системи, яка дуже тісно пов'язана з партійною системою, способом формування виконавчої влади, а також закладає основи взаємовідносин між виконавчою та законодавчою гілками влади. Цілком зрозумілим є те, що мажоритарні демократії, використовуючи в одномандатних округах на загальнодержавному рівні мажоритарну виборчу систему, як правило, ґрунтуються на функціонуванні двопартійної системи, влада зосереджена в руках більшості, а уряд формується однією партією. А численну меншість не допущено до влади, і їй судилася роль опозиції

Класичними прикладами мажоритарної моделі демократії є **Вестмінстерська модель у Великобританії**, яка згодом розповсюдилася на інші держави та колишні британські колонії (Канада, Австралія, Нова Зеландія тощо)

Вестмінстерська (мажоритарна) модель демократії

– модель демократії, суть якої – управління більшістю населення (мажоритарна модель демократії). Вимагає кваліфікованої або абсолютної більшості при прийнятті відповідних рішень. Меншість повинна підкоритися або отримує право вето.

Ознаки: 1) концентрація виконавчої влади, однопартійний уряд парламентської більшості. Меншість не бере участі у здійсненні влади й виконує функції опозиції; 2) злиття влади і уряду; 3) асиметрична двопалатність; 4) двопартійна система; 5) система домінування однієї партії; 6) плюралістична виборча система; 7) унітарний та централізований суверенітет; 8) неписана конституція і парламентський суверенітет; 9) виключно представницька демократія. Ці ознаки визначають суть управління за допомогою парламентської більшості

Консенсусна модель демократії – одна із моделей демократії, характерна для плюралістичних суспільств з великою кількістю ліній суспільного розмежування, що ускладнює можливість мажоритарного правління.

Основні елементи: 1) поділ виконавчої влади; 2) формальний та неформальний поділ влади; 3) збалансована двопалатність та представництво меншості; 4) багатопартійна система; 5) пропорційна виборча система; 6) федералізм та децентралізація; 7) писана конституція та право меншості на вето. Найяскравішим прикладом консенсусної моделі демократії є Швейцарія і Бельгія, антиподом – Вестмінстерська (мажоритарна) модель демократії

З-поміж інших, найбільшою популярністю сьогодні користується **теорія учасницької демократії**, розробниками якої виступили Б. Барбер, К. Пейтмен, Л. Ле Дюк, Дж. Менсбридж, Дж.Ф. Ціммерман, Дж. Вольф та інші західні дослідники. Інтегральною характеристикою цієї теорії виступає широка суспільна партисипація, що являє собою свідому, активну політичну участь громадян у формуванні, виробленні та реалізації політичних рішень

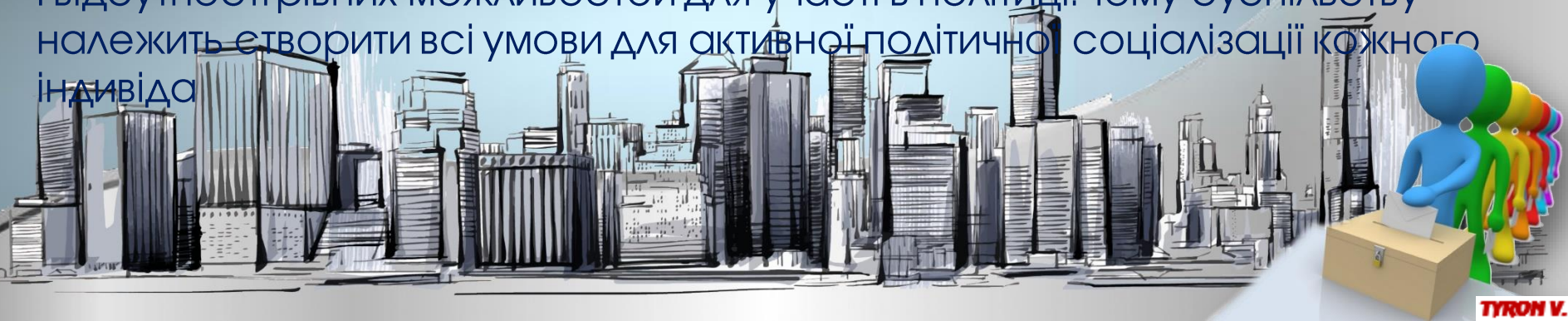

Участь громадян, на думку **Дж.Ф. Ціммермана**, має бути постійною й розпочинатися на стадії планування нової програми (чи проекту), і тривати після її запровадження, щоб забезпечити її ефективність, як вважає теоретик демократії участі

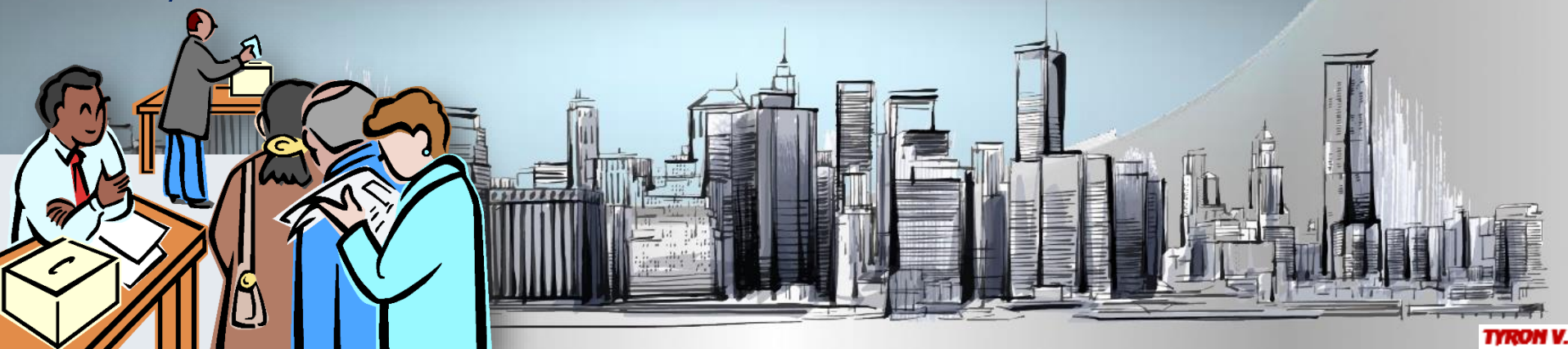
Учасницька демократія (теорія партисипаторної (від англ. *participate* — брати участь) демократії) — найнаближеніша до уявлень про демократію як владу народу, що здійснюється ним безпосередньо, яка отримала широке розповсюдження в 60-70-ті рр. ХХ ст. (під впливом критики репрезентативної демократії), виходить з трактовки демократії як універсального принципу організації всіх галузей суспільного життя (економічна, соціальна, виробнича, партійна демократія). Інтегральною характеристикою даної теорії виступає широка суспільна партисипація, що являє собою свідому, активну політичну участь громадян у формуванні, виробленні та реалізації політичних та інших життєво важливих рішень

В основі теорії — переконання про здатність громадян не лише брати участь у виборах, референдумах, плебісцитах, а й безпосередньо у політичному процесі — у підготовці, прийнятті та впровадженні владних рішень. Прихильники демократії участі вважають, що ірраціональність і пасивність людей в політичній сфері — це результат їх не достатньої освіти і відсутності рівних можливостей для участі в політиці. Тому суспільству належить створити всі умови для активної політичної соціалізації кожного індивіда

До головних інститутів, що здатні забезпечити належний рівень включення громадян у процес прийняття політичних рішень, автори теорії відносять **референдуми і плебісцити**, які різняться між собою ступенем імперативності прийнятих рішень. Як і консультативний референдум, плебісцит слугує інструментом комунікації в системі відносин «влада-громадяни». Серед інших механізмів учасницької демократії виділяють різноманітні форми реалізації громадянських ініціатив (у тому числі законодавчої) як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях та можливість відкликати депутата або достроково припиняти повноваження широкого кола виборних посадових осіб

Також її механізмами є *інститут громадських слухань, громадська експертиза діяльності органів влади та політичних рішень, громадське лобювання тощо*. Таким чином, створюється система найвищої відповідальності лідерів перед пересічними членами суспільства, механізм прямого управління громадян соціальними й політичними інститутами

Зародки ідеї **деліберативної демократії** з'являються в наукових колах у ХХ ст. у результаті невиправданості плебісцитарної демократії. **Дж. Дьюї** запропонував дещо по-іншому подивитися на демократичний процес: не як політичне домінування більшості, а процес приходу до влади більшості шляхом громадських дискурсів і рух власних інтересів через соціальні групи та меншості в дискусії між собою

Сучасний дослідник **Дж.М. Бессетт** визначає деліберативний процес таким, що «передбачає міркування про найвагоміші переваги державної політики, міркування про суспільне благо – благо, яке є істотним для тих, хто приймає рішення». Деліберативний процес може виражатися в різних формах: відкриті публічні дискусії, прямі диспути, обмін думками «за закритими дверима». Але жодна з цих форм не може існувати без трьох елементів: **інформації, аргументації, переконання**

Деліберативна (дорадча) демократія — це модель демократії, при якій прийняття політичних рішень, формулювання політичного порядку і розгляд спірних питань ґрунтується на деліберативній громадській думці. Під деліберативною громадською думкою розуміється думка, що формується в рамках раціонального і аргументованого публічного дискурсу, спрямованого на досягнення консенсусу

У сучасній науці немає єдиної думки щодо розуміння сутності деліберативної демократії і її інституційних характеристик. Теоретики деліберативного підходу прагнуть розробити систему, котра могла б заповнити недоліки сучасної моделі представницької демократії. Більшість дослідників говорять про наділення громадянського суспільства правом вести дискусії про політичні рішення і впливом на представницьку владу за умови забезпечення повної інформованості і свідомості громадськості

Деліберативні процеси повинні проходити як усередині представницької влади, так і бути основою взаємодії законодавчої гілки влади з іншими її гілками

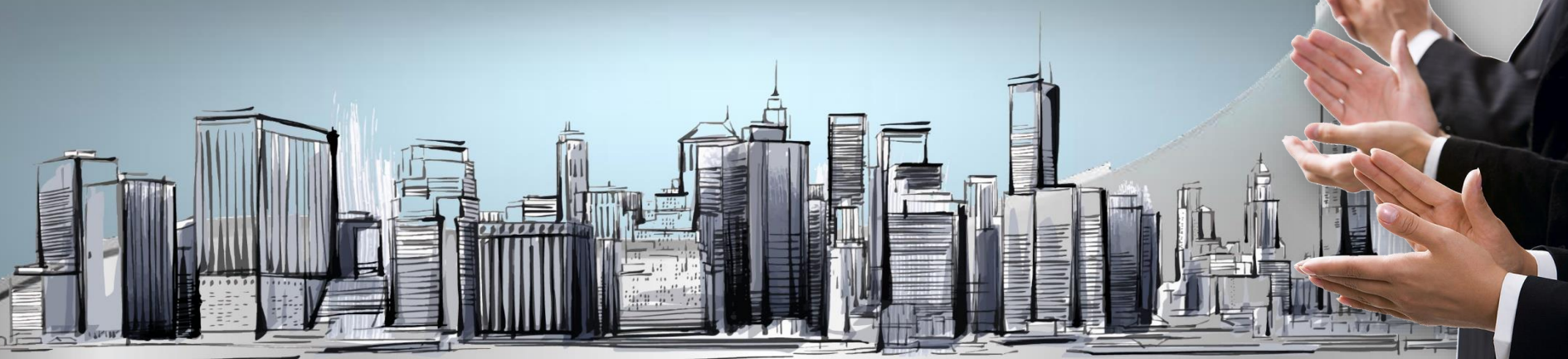

Наприклад, закріплене в ряді конституцій, у тому числі й у Конституції України, *право Президента накладати вето на закони*, які приймає парламент, причому з умотивованими поясненнями. Уся процедура непідписання закону Президентом та подолання цього вето парламентом спрямована, передусім, на налагодження системи взаємного обговорення не за допомогою авторитету посадових осіб, а за допомогою розумного обґрунтування й доведення власної правоти

Отже, судячи з усього, **демократичний режим** повинен забезпечувати свою життєздатність якісним наповненням. І якщо колись ліберали боролися проти авторитарних режимів, то зараз демократія, будучи недосконалою за своєю природою, бореться проти самої себе, намагаючись не допустити надмірної переваги власних сил

Головна думка ідеологів новітніх демократичних теорій, та, зрештою, основна причина їх виникнення — **прагнення довести важливість повноцінних дискусій та громадської партисипації в політичному житті**

Демократію не можна ідеалізувати, як сказав У. Черчіль: «...*демократія — найгірша форма правління. Якщо не враховувати всі інші, котрі час від часу проходять перевірку*»

Вади і недоліки демократії:

- можливі економічні та політичні кризи;
- довготривалий процес прийняття політичних рішень;
- недосконалість виборчих систем;
- несистематична участь народу в політичному житті;
- не завжди достатньо кваліфікована і моральна владна еліта;
- недостатня освідченість і політична культура народу, його байдужість до політики;
- вплив групових і корпоративних інтересів, через демократичне правління економічно і фінансово впливові організації;
- мітингова стихія;
- наявність політичних технологій, здатних змінити реальний вибір народу

Парадокс демократії: «Демократія — це влада народу, але відповідальність за виживання демократії лежить на плечах еліти. Це іронія демократії: еліти мають правити мудро, щоб «правління народу вижило»

Т. Дай і Х. Цайглер, американські політологи

